

Hmyz

režie Jan Švankmajer, 2018

TEXT VIKTOR PALÁK

HODNOCENÍ NEPOTŘEBNÉ

FOTO CINEMART

„Myslím, že moje tvorba stále více směřuje od ‚čistě‘ hry k pokusům o vnitřní i vnější osvobození se od strachu a úzkosti. Jako zbraň používám sarkasmus, objektivní a černý humor,“ řekl Jan Švankmajer v roce 1983, tedy v době, kdy vznikl jeho proslulý krátký film *Možnosti dialogu*. Pětatřicet let poté uvádí celosvětově uznávaný surrealista do kin svůj údajně poslední celovečerní snímek – a působí podobně uvolněně, jako když v aktuálním rozhovoru říká: „Měl jsem umřít v osmdesátých letech minulého století. André Breton umřel včas, a tak se aspoň nedožil vydání svého portrétu na francouzských poštovních známkách.“

Hmyz je ve srovnání s předešlými režisérovými filmy ještě o kus úspornější: v kulisách Švankmajerova vlastního studia v Knovízi sledujeme skupinku ochotníků nacvičujících inscenaci hry bratří Čapků *Ze života hmyzu*; inscenaci, která je dopředu odsouzena k fiasku. Každý z neherců (v podání Jiřího Lábusa, Ivany Uhlířové či Norberta Lichého) se za-

sekává na něčem jiném – jeden na zkouškách sní o tom, co by snědl, druhá štrikuje a čeká, až na ni přijde řada, zatímco ten nejsnaživější je prostě nemožný herec. A do toho všeho vstupují hmyzí aluze (často znenadání, vždy na hraně snu) a v neposlední řadě také sám autor, který promlouvá na diváka a odhaluje proces natáčení i své intence.

Právě v momentech, kdy se Švankmajer snaží lajnovat možné čtení svého díla, působí až nečekaně křehce, jako by na moment zapochyboval o síle imaginace. Ač se i tentokrát pohybujeme na povědomém teritoriu (od Freuda ke Kafkovi i vepřovým jazykům a zase zpět), dostáváme náhle k ruce průvodce, který navzdory smyslu pro humor formuje svůj odkaz explicitněji, než bývalo zvykem. Jistě, pořád se tak děje v rámci příjemně nejednoznačného špásování a film nepůsobí těžkopádně jako posmrtně dokončený *Vlk z Královských Vinohrad* jiného solitéra Jana Němce, skořápka nezdolného fantasy jako by ale slábla a ještě sama poukazovala na své prasklinky. Může odhalení kouzla posílit jeho přitažlivost a posunout meze iluzí? A lze imaginaci spoutat metodou?

Hmyz je v leccem filmem staromódním jako slova listonoš a kredenc, zároveň ale filmem věrným autorovým celoživotním postojům i jeho výtvarnému

a režijnímu stylu. Ač by se mohlo zdát, že v místech, kdy Švankmajer přerušuje děj a bourá stěnu filmové iluze, buduje pomocí příznaných explikací trochu bojácny testament, jeho odhalování kouzel je spíše další vrstvou nekončícího pošťuchování mezi takzvaně seriózním uměním a trochu juvenilním mizantropismem, který ve dvacátých letech vytýkali zmíněné hře bratří Čapků. Hmyz znovu operuje s principem nejednoznačnosti, která posiluje komunikaci mezi dílem a jeho publikem. Znovu se setkáváme s platnými obrazy lidské nenažranosti a nepřátelského světa, kde na sebe podobu predátorů berou tu staré boty, tu lidé, tu hmyz. Humor byl Švankmajerovi vlastní vždy, v jeho pozdních dílech – a pro Hmyz to platí nejvíc – ale nejsou projevy vyšínutosti tak palčivé, spíše je nahrazuje až nečekaná, nikoliv ale smířlivá míra něhy.

Divadelní režisér v podání Jaromíra Dulavy ve filmu nevnímá marnost svého snažení a své vidění soustředí mezi zlobu a zaslepenost, také proto je odsouzen opakovat stále stejné chyby. A Jan Švankmajer to pozoruje s nadhledem muže, který si může dovolit úšklebek jasně sdělující: „Já jsem vám to říkal.“ Přestože některé z vtipů mohou znít povědomě, cynismus fantazie se zcela otupit nedá. Takže žádný testament, jen opětovně připomenutí.

Květy předposranosti jsou stále obludné a možnosti dialogu nadále v prdeli.